

Перспективи і наслідки

підписання Україною Конвенції про угоди про вибір суду

Марія Сніжко

заступник начальника відділу Управління міжнародного приватного права і міжнародної правової допомоги Міністерства юстиції України

30 червня 2005 року в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права було схвалено Конвенцію про угоди про вибір суду (далі – Конвенція).

Прийняття цієї Конвенції стало результатом багаторічної роботи, що проводилася в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права з метою врегулювання на багатосторонньому рівні питання визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних та комерційних справах, оскільки попередня Конвенція, розроблена в рамках цієї міжнародної організації у 1971 р., так і не набула поширення (наразі налічує 5 держав-учасниць).

Наслідком компромісу стало значне звуження сфери дії Конвенції – до міжнародних справ, що мають цивільно-правовий і комерційний характер, права вибору суду, що розглядатиме таку справу, а також визнання та виконання рішення цього суду в інших державах – учасницях Конвенції.

Мета та сфера застосування Конвенції

Як зазначено в преамбулі Конвенції, її метою є встановлення міжнародного правового режиму, який забезпечує надійність та ефективність виключних угод про вибір суду між сторонами у цивільних або комерційних справах. Інакше кажучи, Конвенція має на меті створення

такого ж правового режиму для виключних угод про вибір суду, що регулюватимуть вибір національного суду, який свого часу був створений Конвенцією про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень для арбітражних угод та визнання і виконання рішень арбітражів.

Це досягатиметься встановленням єдиного стандарту у питаннях юридичної сили та обов'язковості угод про виключний вибір суду, сенс яких зводиться до свободи у виборі національного суду для розв'язання спорів, що виникли з зовнішньоекономічних договорів або у зв'язку з ними, коли сторони вибирають суд певної держави для розв'язання спору, що виник, виключаючи тим самим юрисдикцію іншого суду, що мав би право розглянути цей спір.

Рішення такого обраного сторонами суду має бути визнане і допущене до виконання судом на території іншої держави, якій направлено запит про визнання і виконання іноземного судового рішення.

Слід зазначити, що Конвенція застосовується лише до міжнародних справ, що мають цивільно-правовий і комерційний характер.

Це, по-перше, означає, що сторони, які беруть участь в спорі, не повинні бути резидентами держави місця розташування обраного суду, а відносини сторін не повинні бути пов'язані лише з такою державою; або має запитуватися визнання та виконання іноземного судового рішення.

По-друге, встановлюється ціла низка винятків зі сфери застосування Конвенції. Зокрема, вона не застосовується до питань щодо статусу та право- і дієздатності фізичних осіб; аліментних зобов'язань; інших сімейно-правових питань, в тому числі режиму подружньої власності та інших прав чи зобов'язань, що виникають з подружніх чи подібних стосунків; заповітів і права спадкування; неплатоспроможності, сплата сум за мировими угодами між боржником і кредитором та подібних пи-

тань; перевезення пасажирів і товарів; забруднення морського середовища, обмеження відповідальності за морські позови, збитків, спричинених загальною аварією, буксуванням та спасінням вантажу; антимонопольних (конкурентних) справ; відповідальності за збитки, спричинені застосуванням ядерної зброї; позовів щодо тілесних ушкоджень, що пред'являються фізичними особами або від їх імені; позовів, що виникають з одностороннього або деліктного заподіяння шкоди рухомому майну, які не ґрунтуються на договірних відносинах; речових прав щодо нерухомого майна та оренда нерухомого майна; правочинності, недійсності діяльності або ліквідації юридичних осіб та чинності рішень їхніх органів; дійсності прав інтелектуальної власності, інших, ніж авторські, або суміжних прав; порушення прав інтелектуальної власності, інших, ніж авторські, або суміжні права, за винятком випадків, коли провадження про таке порушення розпочато внаслідок порушення договору між сторонами стосовно таких прав або могло б бути розпочато внаслідок порушення цього договору; дійсності записів в державних реєстрах.

Однак, якщо перелічені вище питання не становлять основного предмета судового розгляду, а лише згадуються в ньому як питання попереднього чи проміжного характеру, то такий судовий розгляд відповідно до п. 3 ст. 2 Конвенції може бути предметом угоди про виключний вибір суду.

Разом з тим, згідно зі статтею 17 Конвенції зі сфери її дії не виключаються договори страхування та перестрахування.

Ще одним винятком щодо застосування Конвенції є те, що вона не застосовується до виключних угод про вибір суду у спорах, в яких одна зі сторін є фізичною особою, яка діє в першу чергу в особистих, сімейних або побутових цілях або спорах, які стосуються трудових договорів.

Конвенція не застосовується щодо визнання і приведення у виконання рішень

арбітражу (третейського суду), а також не регулює вирішення питання про вжиття заходів забезпечення позову.

Вибір суду сторонами контракту

Вибір сторонами контракту суду, що розглядатиме справу, з одного боку, покликаний забезпечити інтереси сторін контракту, які на час його укладення визначають прийнятні для них умови розгляду спору, що може виникнути, а з іншого боку – свідчить про рівень довіри до того чи іншого суду.

Водночас, одразу слід зазначити, що держава може заявити, що її суди можуть відмовити у вирішенні спорів, до яких застосовується виключна угода про вибір суду, якщо, за винятком місця знаходження обраного суду, відсутній зв'язок між цією Державою та сторонами або спором.

Вибір суду сторонами здійснюється шляхом укладення т. зв. «виключної угоди про вибір суду», що для цілей Конвенції означає угоду, укладену двома або більшою кількістю сторін, яка, з метою вирішення спорів, які виникли чи можуть виникнути у зв'язку з конкретними правовідносинами, визначає суди однієї Договірної Держави або один чи більше конкретних судів однієї Договірної Держави, виключаючи при цьому юрисдикцію будь-яких інших судів. Угода про вибір суду, яка визначає суди однієї Договірної Держави або один чи більше конкретних судів в одній Договірній Державі, вважатиметься виключною, якщо тільки інше не обумовлено сторонами. Виключна угода про вибір суду повинна бути укладена в письмовій формі або за допомогою будь-яких інших засобів зв'язку, які забезпечують доступність інформації для подальшого посилення на неї. Таким чином, як випливає з положень ст. 3 Конвенції, виключна угода про вибір суду має відповідати таким вимогам:

1) це має бути угода між двома або більшою кількістю сторін;

2) мають бути задоволені вимоги щодо форми угоди, яка має бути письмовою, або принаймні надавати можливість у подальшому посилатись на неї;

3) в угоді мають бути визначені суди однієї Держави або один чи декілька конкретних судів однієї Держави з виключенням юрисдикції усіх інших судів;

4) визначений суд або суди мають бути розташовані в одній з Договірних Держав Конвенції;

5) вибір суду має бути здійснений для цілей вирішення спорів, що виникли або можуть виникнути у зв'язку з конкретними правовідносинами.

Виключна угода про вибір суду, яка є частиною контракту, повинна розглядатися як угода, що не залежить від інших умов контракту. Відповідно дійсність виключної угоди про вибір суду не може бути оскаржена виключно на основі того, що контракт, частину якого вона складає, є недійсним: дійсність угоди про вибір суду повинна визначатися окремо, згідно з критеріями, встановленими Конвенцією. Таким чином, обраний суд може визнати контракт недійсним, що не позбавить дійсності угоди про вибір суду.

Таким чином суд, визначений у виключній угоді про вибір суду, має юрисдикцію для вирішення спору, до якого застосовується така угода, за винятком випадків, коли угода є недійсною за законодавством цієї Держави (ст. 5 Конвенції). Такий суд не може відмовитися від розгляду справи на підставі того, що суд іншої Держави є більш доцільним для цієї справи (що він є «незручним місцем розгляду справи»^{*}). Єдиний виняток, передбачений статтею 5, полягає у тому, що об-

^{*} Незручне місце розгляду справи (*Forum non conveniens*). Доктрина здебільшого застосовується країнами загального права. Її різні визначення дещо відрізняються у різних державах, однак загалом можна стверджувати, що вона дозволяє суду призупинити або відхилити розгляд справи, якщо він вважає, що інший суд буде більш прийнятним для розгляду справи.

раний суд не розглядає справу, якщо угода про вибір суду є недійсною згідно із законодавством та нормами колізійного права держави обраного суду.

Однак, юрисдикційні повноваження обраного суду не могли б реалізуватися повною мірою у разі, якщо інші суди також могли б порушувати провадження у справі, всупереч укладеній сторонами виключної угоди про вибір суду.

Враховуючи це, Конвенція встановлює як загальне правило, що за наявності виключної угоди про вибір суду, будь-який інший суд держави-учасниці Конвенції, окрім обраного сторонами, повинен зупинити чи припинити провадження, до якого застосовується виключна угода про вибір суду, за винятком випадків коли такий суд матиме право продовжити розгляд справи (ст. 6 Конвенції), а саме: якщо сама угода є недійсною за законодавством держави обраного суду або в однієї зі сторін відсутня правоздатність укласти таку угоду за законодавством держави суду, до якого подано позов, або якщо реалізація угоди призведе до очевидної несправедливості або буде явно суперечити основним принципам публічного порядку держави суду, до якого подано позов, а також, якщо в силу виняткових обставин, що знаходяться поза контролем сторін, угода не може бути виконана, або обраний в угоді суд не прийняв справу до розгляду.

Визнання і виконання за кордоном рішень, винесених обраними судами

Оскільки Конвенція застосовується тільки до міжнародних справ, тобто справ, у яких сторони, які беруть участь в спорі, не є резидентами держави місця розташування обраного суду, а відносини сторін не пов'язані лише з такою державою, найчастіше постає питання визнання та виконання рішення обраного суду за кордоном.

Відповідно до статті 8 Конвенції рішення, прийняте судом Договірної Держави,

призначеним у виключній угоді про вибір суду, визнається і виконується в іншій Договірній Державі Конвенції. У визнанні та виконанні може бути відмовлено лише з підстав, вказаних у Конвенції.

Конвенція встановлює загальноприйняті принципи визнання та виконання іноземного судового рішення, винесеного обраним судом, зокрема, заборону перегляду судового рішення, винесеного судом держави його походження, по суті, обов'язковість встановлених фактичних обставин, на основі яких суд винесення рішення здійснював свою юрисдикцію, набрання судовим рішенням законної сили та його виконаність у державі його винесення (ст. 8 Конвенції).

Випадки та підстави відмови у визнанні та виконанні судового рішення, винесеного обраним судом іншої Договірної Держави, передбачені Конвенцією, є традиційними, зокрема, якщо угода була недійсною згідно з законодавством Держави обраного суду, якщо тільки обраний суд не вирішив, що угода є дійсною; сторона не мала правоздатності укласти угоду згідно з законодавством запитованої Держави; документ, на підставі якого відкрито провадження, або еквівалентний документ, що включає основні елементи позову, і) не був вручений відповідачу завчасно та у такий спосіб, щоб надати йому можливість організувати свій захист, за винятком випадків, коли відповідач з'явився до суду та надав пояснення у справі без оскарження вручення в суді винесення рішення, за умови, що законодавство держави винесення рішення дозволяло оскаржити вручення, або ii) був вручений відповідачу у запитованій державі у спосіб, що є несумісним з фундаментальними принципами запитованої Держави стосовно вручення документів; якщо судові рішення було отримано шляхом обману у зв'язку з процесуальними питаннями; або визнання або виконання було б очевидно несумісним з фундаментальними принципами запитованої Держави.

місним з публічним порядком запитованої Держави, включаючи ситуації, коли певне провадження, за результатами якого винесено судові рішення, було несумісним з фундаментальними принципами справедливого судового розгляду цієї Держави; або судові рішення суперечить судовому рішенню, раніше винесеному в іншій Державі між тими ж сторонами та з тих же підстав позову, за умови, що раніше винесене судові рішення відповідає умовам, необхідним для його визнання у запитованій Договірній Державі.

Поряд з цим, Конвенція передбачає й інші підстави для відмови у визнанні та виконанні судового рішення, наприклад, якщо справу було передано з обраного суду до іншого суду в цій же державі згідно з внутрішнім розподілом юрисдикції між судами, проти чого заперечувала сторона, проти якої винесено рішення; якщо справа – за винятком місцезнаходження обраного суду – є повністю внутрішньою; або якщо та у тому обсязі, в якому цим рішенням присуджено відшкодування збитків, в тому числі каральних чи штрафних збитків, які не відшкодовують стороні фактично понесені втрати чи заподіяну шкоду. Останнє положення відображає компроміс, досягнутий в ході обговорення, що розгорнулося навколо можливості присудження судами окремих держав каральних та штрафних виплат, що багатократно перевищують розмір фактично понесених втрат чи заподіяної шкоди, та необхідності визнання та виконання таких рішень в державах, системи права яких не визнають таких збитків. У такому випадку запитований суд враховує, чи мали збитки, присуджені судом винесення рішення, та в якому обсязі покрити витрати та видатки, пов'язані з провадженням.

Сторона, яка звертається з клопотанням про визнання іноземного судового рішення та його виконання, має надати повну завірену копію судового рішення

та угоду про виключний вибір суду або докази її існування, а також всі документи, що є необхідними для визнання іноземного судового рішення і його виконання. Так, у випадку, якщо рішення було прийняте за відсутності сторони, необхідно надати оригінал чи завірену копію документа, що підтверджує повідомлення сторони про процес.

Заява про визнання чи виконання судового рішення може супроводжуватись поданням спеціального документа, виданого іноземним судом у відповідності з формою, що пропонується Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права.

Процедури визнання іноземного судового рішення, приведення його до виконання чи реєстрації такої заяви регулюються законом країни, де вимагається виконання, при цьому Конвенція встановлює зобов'язання для суду, який розглядає клопотання, діяти без зволікань (ст. 14 Конвенції).

Слід зазначити, що важливим положенням Конвенції є можливість Договірних Держав Конвенції зробити заяву про те, що їх суди будуть визнавати і виконувати рішення судів іноземних держав-учасниць, що були прийняті на підставі «невиключних» угод про вибір суду, таким чином розширивши сферу дії Конвенції також на «невиключні» угоди про вибір суду (ст. 22). Однак це стосується лише положень Конвенції стосовно визнання й виконання судових рішень. Інші положення, зокрема, щодо юрисдикції обраного суду та зобов'язань суду, що не був обраний, не застосовуються до таких угод. Крім того, Конвенція встановлює додаткові умови визнання та виконання рішень, винесених в Договірній Державі, яка висловила таку заяву.

З метою сприяння залученню до Конвенції більшої кількості держав-учасниць Конвенція передбачає можливість висловлення заяви, пов'язаної з обмеженням сфери її застосування щодо окремих

категорій справ, стосовно яких держава, що висловлює заяву, має вагомий інтерес у незастосуванні до них положень Конвенції (ст. 21).

Перспективи набуття чинності Конвенцією

Конвенція про угоди про вибір суду набуде чинності в перший день місяця, що починається після закінчення тримісячного терміну від моменту передачі депозитарію другого документа про ратифікацію, прийняття, схвалення чи приєднання.

Станом на початок 2012 року Конвенція чинності не набула, оскільки її підписали лише США, Європейський Союз та Мексика, остання також ратифікувала Конвенцію.

Той факт, що через майже 7 років після прийняття тексту Конвенції вона все ще не набула чинності, свідчить про обережне ставлення держав до питання її підписання та ратифікації, яке, як вбачається, вивчається державами, зокрема, на предмет необхідності внесення змін до національного законодавства, а також наслідків ратифікації чи приєднання до Конвенції. Наразі залишається відкритим питання про підписання та подальшу ратифікацію Конвенції й Україною.

Наприкінці 2011 року з метою вивчення доцільності підписання Конвенції Україною текст Конвенції було розміщено на веб-сайті Міністерства юстиції для залучення до обговорення питання широкої юридичної аудиторії. Крім того, пропозиція висловитися була також направлена в наукові заклади юридичного напрямку. Свою позицію з цього приводу висловили Одеська юридична академія, Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого (м. Харків), Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Київський університет права.

Слід зазначити, що науковці та фахівці загалом схвально висловилися щодо до-

цільності підписання та ратифікації Україною Конвенції.

Аналіз отриманих матеріалів свідчить, що в Україні наявні передумови для підписання та ратифікації Конвенції, хоча й існують певні труднощі.

В першу чергу слід зазначити, що пункт 1 статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» у якості однієї з підстав визначення підсудності справи судам України визначає випадок, коли сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків виключної підсудності справ судам України, передбачених ст. 77 цього Закону України.

Таким чином стаття 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає здійснення судом України юрисдикції у випадку укладення сторонами відповідної угоди, що закріплює вибір підсудності справи з іноземним елементом, тобто т. зв. «пророгаційної угоди». Таким чином, оскільки у пророгаційній угоді вказується суд певної держави, то така угода не лише обґрунтовує компетенцію обраного суду, а й виключає можливість вирішення спору в суді іншої держави.

Можливість укладення угод про вибір суду також прямо передбачена ст. 8 Кодексу торговельного мореплавства України, не суперечить положенням Цивільного процесуального та Господарського процесуального кодексів і визнається в судовій практиці.

Крім актів внутрішнього законодавства, положення щодо міжнародної договірної підсудності закріплено також в Конвенції про правову допомогу та правові відносини з цивільних, сімейних та кримінальних справ 1993 р., Угоді про порядок вирішення спорів, пов'язаною із здійсненням господарської діяльності 1992 р., низці двосторонніх договорів України про правову допомогу.

Визнання договірної підсудності і є головною метою Конвенції про угоди

про вибір суду. Крім того, положеннями Конвенції врегульовуються деякі питання, які не знайшли свого відображення у законодавстві України, зокрема визначення угоди про вибір суду, її форма, можливість автономного застосування тощо.

На думку науковців, приєднання до Конвенції забезпечить механізм регулювання та визнання виключних угод про вибір суду у відносинах з державами-учасницями Конвенції. До того ж положення Конвенції послугують покращенню внутрішнього законодавства України, що регулює міжнародну договірну підсудність, сприятимуть поширенню практики застосування договірної підсудності.

Однак, у зв'язку з тим що, як відзначають деякі з науковців, в українському праві пророгаційна угода є маловивченою, наука міжнародного приватного права має розробити рекомендації щодо оформлення даних угод, а вищі ланки судів України мають, в свою чергу, на підставі аналізу судової практики, підготувати відповідне роз'яснення.

Ще одним вагомим аргументом на користь приєднання України до Конвенції є розширення можливостей виконання рішень українських судів в інших юрисдикціях. Наразі зобов'язання щодо визнання та виконання рішень українських судів базуються на чинних для України двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорах. Незважаючи на те, що Україна є стороною або учасницею значної кількості таких міжнародних договорів, в багатьох країнах Західної Європи, США, Канаді рішення українських судів можуть виконуватися лише виходячи з принципів взаємності та на умовах, передбачених внутрішнім законодавством відповідної держави, що досить часто є надто обтяжливим з фінансової та юридичної точки зору.

Таким чином, безумовною перевагою Конвенції є встановлення взаємозв'язку

між міжнародною підсудністю та виконанням судових рішень, винесених з дотриманням правил міжнародної підсудності, та схожий на механізм виконання судових рішень, запровадженому в рамках Європейського Союзу.

Крім того, у майбутньому, з розширенням кола учасників участь у Конвенції дозволить на багатосторонньому рівні вирішувати питання визнання і виконання іноземних судових рішень.

Разом з тим, деякі з фахівців, з урахуванням сфери застосування Конвенції, передбачають, що запропонований Конвенцією про угоди про вибір суду механізм може не витримати конкуренції з механізмом та перевагами міжнародного комерційного арбітражу та Конвенції ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р., яка набула дуже широкого розповсюдження.

Поряд з цим, важливо відзначити, що належне застосування Конвенції потребує розвинутої судової практики, високої кваліфікації суддів, без чого застосування Конвенції в Україні буде дуже обмеженим.

Безумовно, забезпечення реалізації права вибору суду і гарантії виконання судового рішення має важливе значення. Сторонам від самого початку відома юрисдикція розгляду їх спорів, а отже, порядок судового розгляду, правила застосування матеріального права, тривалість і вартість судового розгляду, обсяг відшкодування судових витрат тощо. Передбачення зазначених вище обставин є досить важливим фактором, так само як і впевненість у виконанні судового рішення, що в цілому становить основні переваги передбаченого Конвенцією режиму.

Участь України в Конвенції сприятиме залученню інвестицій до нашої держави та покращенню інвестиційного клімату в Україні, оскільки надаватиме інвесторам додаткові гарантії їхніх прав.